

С. С. Єсімов

Навчально-науковий інститут права та психології
 Національного університету “Львівська політехніка”,
 канд. юрид. наук,
 доц. кафедри адміністративного та інформаційного права

ДЕЯКІ АСПЕКТИ КОНТРОЛЮ ВІРТУАЛЬНОГО ПРОСТОРУ В УКРАЇНІ

© Єсімов С. С., 2014

Порушуються питання удосконалення адміністративно-правового регулювання контролю віртуального простору в Україні у контексті досвіду країн Європейського Союзу та шляхи підвищення ефективності діяльності органів виконавчої влади у зазначеній сфері. Розглянуто особливості віртуального простору у юридичному контексті, принципи, мету, методи та форми контролю віртуального простору, суб'єкти контрольної діяльності.

Ключові слова: віртуальний простір, інформаційне право, контроль, суб'єкти контрольної діяльності.

С. С. Єсімов

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ КОНТРОЛЯ ВИРТУАЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА В УКРАИНЕ

Затрагиваются вопросы совершенствования административно-правового регулирования контроля виртуального пространства в Украине в контексте опыта стран Европейского Союза и пути повышения эффективности деятельности органов исполнительной власти в указанной сфере. Рассмотрены особенности виртуального пространства в юридическом контексте, принципы, цели, методы и формы контроля виртуального пространства, субъекты контрольной деятельности.

Ключевые слова: виртуальное пространство, информационное право, контроль, субъекты контрольной деятельности.

S. S. Yesimov

SOME ASPECTS OF THE CONTROL OF THE VIRTUAL ENVIRONMENT IN UKRAINE

The article raises questions of improvement of administrative regulation control virtual space in Ukraine in the context of the experience of the EU countries and ways of enhancing the effectiveness of the authorities in this area. The features of virtual space in a legal context, principles, objectives, methods and forms of control of virtual space, the subjects of the control activity.

Key words: virtual space, information law, monitoring, control activities of agents.

Постановка проблеми. У країнах Європейського Союзу діяльність держави відіграє вирішальну роль для життя суспільства загалом. Через державну діяльність здійснюється безпосереднє управління суспільними процесами. Звідси виникає нагальна потреба наукового формулювання, обґрунтування та реалізації тих напрямів діяльності держави, які сприяють гармонізації та процвітанню суспільства. На сучасному етапі розвитку таким об'єктивно необхідним напрямом діяльності є контроль інформаційних відносин, що виникають у віртуальному просторі. У вітчизняній юридичній науці утвердилися два основні напрями

дослідження віртуального простору: як елемент інформаційної системи суспільства; як предмет правового регулювання правозахисної діяльності.

З точки зору інтересів інформаційної безпеки людини та суспільства необхідно визнати, що природно-правовий підхід у пізнанні віртуального простору, який охоплює зазначені напрями, відрізняється найбільшою науковістю та практичною значущістю. Концепція природно-правового підходу полягає у фіксуванні загальноправових закономірностей і юридичних зв'язків, через які відбувається реальна взаємодія природного та позитивного права, що виражається у програмуванні сенсу та змісту діяльності законодавчої влади, застосуванні законів виконавчою владою щодо контролю віртуального простору.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Різні аспекти інформаційного права у контексті віртуального простору тією чи іншою мірою висвітлювались в роботах українських і зарубіжних учених-адміністративістів: В. Б. Авер'янова, С. С. Алексєєва, І. Л. Бачило, Ю. П. Битяка, В. М. Брижко, О. А. Банчука, А. М. Гулеміна, С. Ф. Гуцу, Є. В. Додіна, В. Л. Ортинського, О. І. Остапенка, І. М. Пахомова, А. А. Пухтецької, В. С. Цимбалюка, Ю. С. Шемшученка, Х. П. Ярмачі та інших.

Відсутність комплексних досліджень цієї сфери, наявність безумовної тенденції до інтенсивного поширення інформаційних відносин, що виникають у віртуальному просторі, проникненню їх в усі сфери життєдіяльності, зростання правопорушень у віртуальному просторі зумовлюють актуальність його вивчення як об'єкта контрольної діяльності держави.

Мета роботи – виробити теоретичні підходи до контролю віртуального простору в Україні.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах побудови інформаційного суспільства широке застосування в усіх сферах життєдіяльності отримали інформаційні та телекомунікаційні технології, які реалізуються у специфічному середовищі, що отримало назву “віртуальний простір”. Інститут контролю віртуального простору міцно увійшов в державне життя багатьох іноземних держав. В Україні за відсутності достатньої кількості необхідних правових норм, що визначають його форми та методи, інститут контролю віртуального простору на деяких рівнях втратив позитивний ефект, став чинником, який переважно негативно формує громадську думку про відносини у сфері захисту інформаційних прав і свобод людини та громадянина. Через це необхідне чітке нормативно-правове регулювання інституту контролю віртуального простору на законодавчому рівні.

Віртуальний простір має низку властивостей, до яких можна зарахувати відсутність кордонів, інтерактивність, анонімність та надає необмежені можливості реалізації прав і свобод людини та громадянина. У той самий час зазначені властивості створюють можливість здійснення неправомірних дій. Зростання в Україні злочинності у сфері інформаційних технологій ставить питання про необхідність контролю віртуального простору, який у країнах Європейського Союзу перебуває під ефективним контролем держави. Адаптація національного інформаційного законодавства до європейських вимог за стрімких змін у сфері інформаційних технологій призводять до постійної потреби внесення змін до чинної нормативно-правової бази, яка регулює вказаний сегмент суспільних відносин.

Віртуальний простір, на думку В. С. Цимбалюка та інших українських вчених, розглядається як сфера суспільних відносин, які виникають у зв'язку з використанням інформаційних мереж для інформаційного забезпечення суспільних потреб. Деякі інші погляди на визначення віртуального простору з юридичної точки зору має представник російської школи інформаційного права Н. М. Телешіна. На її погляд, віртуальний простір – це галузь технічних, технологічних і соціальних відносин, що виникають, змінюються і припиняються у процесі використання комп'ютерної чи іншої електронної технічної мережі з приводу інформації, інформаційних ресурсів, інформаційних послуг і засобів зв'язку [1].

Віртуальний простір як об'єкт контрольної діяльності має низку особливостей, які визначають специфіку здійснення контролю.

По-перше, у віртуальному просторі виникають інформаційні відносини, пов'язані з інформацією та інформаційними послугами. Об'єктом зазначених відносин виступає інформація,

оброблена за допомогою інформаційно-технічних засобів інформаційних технологій, що, своєю чергою, включає створення інформаційного продукту в електронному вигляді, розміщеного в інформаційній мережі за допомогою телекомунікаційних пристроїв.

По-друге, інформаційні відносини, що існують у віртуальному просторі, мають особливий суб'єктний склад, який передбачає обов'язкову участь інформаційного посередника – провайдера.

По-третє, віртуальний простір характеризується відповідною архітектурою, яка включає програмне забезпечення та комп'ютерне обладнання, особливу будову, яка зумовлена телекомунікаційною інфраструктурою.

По-четверте, віртуальний простір має ознаки інтерактивності і анонімності, зумовлені особливістю телекомунікаційної інфраструктури.

З погляду Х. П. Ярмачі, контрольну діяльність, діяльність держави з контролю віртуального простору доцільно розглядати як забезпечення законності діяльності суб'єктів інформаційних суспільних відносин, спрямованої на попередження, виявлення та припинення правопорушень, вжиття передбачених законодавством заходів відповідальності і усунення наслідків виявлених правопорушень.

Спираючись на наукові дослідження в галузі адміністративного права (Х. П. Ярмачі, О. І. Остапенко, М. В. Ковалів), доцільно розглядати діяльність держави з контролю віртуального простору як складну багаторівневу систему, що включає в себе цілі, принципи, суб'єкти, методи та форми контролю, механізм реалізації цієї діяльності.

Цілі контролю віртуального простору закріплені у міжнародних і національних документах (Окінавській Хартії глобального інформаційного суспільства, Стратегії національної безпеки України, Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні, Доктрині інформаційної безпеки України і Основних засадах розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 рр.) і полягають в ефективному управлінні інформаційними та інформаційно-комунікаційними процесами в усіх сферах життєдіяльності для забезпечення реалізації і охорони приватних і публічних інтересів особи, суспільства і держави [2–5].

У науковій літературі сформульовані спеціальні принципи діяльності з контролю віртуального простору. До них зараховано: поєднання методів і засобів правового регулювання, корпоративне та технічне регулювання; адаптація правових механізмів до динаміки регульованих відносин з урахуванням темпів розвитку інформаційних і телекомунікаційних технологій; пріоритетне підтримання правовими методами гуманітарно-орієнтованих процесів в інформаційній сфері; припинення у віртуальному просторі інформаційної діяльності, що завдає шкоди психічному та фізичному здоров'ю людей, спрямованої на пропаганду насильства, розтління особистості, соціальних і моральних основ людської комунікації; розвиток механізмів виявлення загроз правопорушень у віртуальному просторі; зміцнення правової основи забезпечення інформаційної безпеки тощо [1].

Суб'єктами державного контролю віртуального простору виступають контрольні органи загальної компетенції: Президент України, Прокуратура України, Верховна Рада України, Конституційний Суд України, Верховний Суд України, уповноважені органи виконавчої влади спеціальної компетенції: Міністерство інфраструктури України, Державна служба інтелектуальної власності України, Державне агентство з питань науки, інновацій та інформації України, Державна служба України з питань захисту персональних даних, Державний комітет телебачення і радіомовлення України, Адміністрація Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та ін.

Діяльність з контролю віртуального простору здійснюється з використанням інформаційних технологій, тому поряд з відомими в адміністративному праві формами та методами існують специфічні методи, зумовлені властивостями віртуального простору та технологіями, описаними в рекомендаціях X 200 (МККТТ) та ISO 7498 (МОС) [6, с. 11].

Методи контролю віртуального простору визначаються юридичною предметністю та регулятивно-функціональною здатністю правозахисного ставлення до виконання свого призначення – виступати правовою формою взаємозв'язку особи і держави та у цьому сенсі позначати себе як розвиток і втілення пов'язаних між собою правозахисних суб'єктивних прав людини та правозахисних обов'язків держави. З цих позицій під контролем віртуального простору необхідно розуміти правозахисний зв'язок між правами і обов'язками суб'єктів інформаційних правовідносин, який здійснюється у визначених нормативно-правовими актами методах.

В адміністративно-правовому аспекті у віртуальному просторі застосовуються різні методи контролю і їх перелік постійно доповнюється новими, насамперед заснованими на засадах діяльності інститутів громадянського суспільства.

Загальні методи, які притаманні усім видам адміністративно-правової діяльності, охоплюють: державну реєстрацію мереж електрозв'язку, що входять до мережі зв'язку загального користування; реєстрацію засобів зв'язку, інших радіоелектронних засобів і високочастотних пристроїв, що є джерелами електромагнітного випромінювання; реєстрацію державних інформаційних ресурсів та систем; ліцензування та сертифікацію різних видів діяльності у сфері інформаційних технологій, ведення Єдиного державного реєстру сертифікатів ключів підписів засвідчувальних центрів тощо. Однак аналіз правозастосовної практики показує, що, незважаючи на встановлення низки певних вимог до окремих видів діяльності у сфері інформаційних технологій, вони не завжди забезпечують ефективний контроль віртуального простору.

Контроль у зазначеній сфері здійснюється переважно за технічними та програмними засобами з погляду їх відповідності реєстраційним і ліцензійним вимогам і умовам, сертифікатам, що зумовлено генетичними причинно-наслідковими зв'язками, межі існування та дії яких обмежуються юридичною предметністю віртуального простору.

Досягти позитивного ефекту можна тільки за допомогою створення механізму його правового регулювання, що включає визначення: правового статусу суб'єктів зазначеної діяльності; змісту контрольних відносин; закріплення правових форм реалізації суб'єктами контрольної діяльності інтересів юридичних і фізичних осіб; використання встановлених законом способів і методів діяльності; дотримання заборонних правових норм, що обмежують той чи інший напрям інформаційної діяльності, включаючи встановлення юридичної відповідальності; виконання встановлених обов'язків під час здійснення контрольної діяльності, включаючи реєстрацію зацікавлених осіб, розробку системи заходів (зокрема, санкцій), яка стимулювала б зазначених осіб дотримуватися встановлених вимог.

У науковій літературі з питань інформаційного права розглядаються питання покладання контрольних функцій у віртуальному просторі на провайдерів доступу, що, на наш погляд, є недоцільним з правової і економічної точок зору, оскільки значне збільшення суб'єктів контролю призведе до створення умов для порушень прав на недоторканність приватного життя, таємницю листування та переговорів. Такий підхід передбачає встановлення основних ознак правозахисних статусів людини та провайдера у площині їх загальної юридичної залежності, яка характеризується не тільки існуванням, а й реалізацією спільних прав і обов'язків, що підтверджується діями держави щодо офіційного визнання різних видів права людини на захист закону, нормативного формулювання правозахисних обов'язків держави, її органів і посадових осіб, встановлення правових основ порядку (процедур і процесів) розгляду конфліктів.

До механізму діяльності держави з контролю віртуального простору як невід'ємного елемента входять форми її реалізації, які охоплюють правові та організаційні аспекти.

Правова форма виражається у відповідній правотворчій, правозастосовній та правоохоронній діяльності. Правове регулювання віртуального простору має здійснюватися за напрямками: визначення юрисдикції відносин у віртуальному просторі; встановлення або посилення відповідальності за правопорушення в інформаційній сфері; забезпечення інформаційної безпеки.

Організаційна форма контрольної діяльності у віртуальному просторі виражається у створенні уповноважених державних органів спеціальної компетенції у сфері попередження, виявлення, припинення та розслідування правопорушень у віртуальному просторі, координації діяльності правоохоронних органів та суб'єктів громадянського суспільства; вдосконаленні механізмів підготовки фахівців у галузі інформаційної безпеки; використанні для контролю новітніх, ефективніших технологій.

Контроль віртуального простору є елементом захисту національного інформаційного середовища, що припускає створення глобальних і локальних стратегій та ініціатив з нейтралізації та викорінення джерел загроз інформаційній безпеці, а також підвищення ефективності існуючих захисних механізмів. Контроль є поняття багатовимірне, що складається з широкого комплексу прав людини, гарантованих і охоронюваних на національному рівні, водночас вимагає спільних міждержавних зусиль.

Види контрольної діяльності віртуального простору можна виділяти за різними критеріями. Найзначущішим є поділ залежно від контролюючого суб'єкта; об'єкта контролю; галузевої належності контрольованих правових відносин; змісту контролю; рівня контрольної юридичної діяльності, методів контролю, етапів (стадій) контролю, результату і наслідків контрольної діяльності.

Враховуючи особливості віртуального простору, крім позитивного права, регуляторами інформаційних відносин у віртуальному просторі виступають також корпоративні, технічні та економічні норми. Корпоративний контроль віртуального простору має поширюватися на відносини, не врегульовані правом. Упровадження норм європейського права, що ґрунтується на міжнародних принципах і нормах, приведе до зменшення частки корпоративного регулювання. А частка регулювання віртуального простору технічно-юридичними нормами, спрямованими на внутрішню організацію (архітектуру, програмне забезпечення, технологічні параметри інженерно-технічне обладнання) буде збільшуватися.

Наявність у сфері контролю віртуального простору корпоративних, техніко-юридичних норм сприяють розвитку форм громадського контролю, зокрема з використанням різних інформаційних засобів: сайти та портали органів державної влади, форуми та блоги.

Незважаючи на те, що зазначені демократичні інструменти активно використовуються громадянським суспільством, поки що вони не впливають на підвищення ефективності правового забезпечення діяльності органів влади. Проте їх сутнісні особливості та тенденції сучасного розвитку, на нашу думку, дозволять їм стати дієвим механізмом ефективної взаємодії держави та громадянина і ефективним засобом контролю усіх суспільних відносин у державі, зокрема і інформаційних, які виникають у віртуальному просторі.

Висновки. Правова неврегульованість конкретних соціальних зв'язків у сфері інформаційних відносин може стати і стає причиною багатьох складнощів сучасного розвитку. Відомо, що факт урегульованості нормами права означає визнання тих чи інших соціальних зв'язків і відносин суспільно значущими, істотними з точки зору перспектив розвитку, які підлягають захисту та вимагають підтримки. Відсутність належного правового регламентування веде до хаотизації інформаційних суспільних зв'язків і відносин, посилення конфліктності. Тенденції розвитку інформаційної техніки та технології, потреби забезпечення та захисту у таких умовах прав особистості та суспільства дають можливість вважати діяльність держави з контролю віртуального простору перспективним напрямом розвитку юридичної науки. Розроблення комплексної адміністративно-правової моделі діяльності держави щодо контролю віртуального простору необхідне для забезпечення ефективного зворотного зв'язку між правовою державою та громадянським суспільством.

1. Телешина Н. Н. *Виртуальное пространство как объект контрольной деятельности государства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 "Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве"* / Н. Н. Телешина. – Владимир, 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dissercat.com/content/virtualnoe-prostranstvo-kak-obekt-kontrolnoi-deyatelnosti-gosudarstva#ixzz2nto9NKBb>. 2. Указ Президента України від 08.06.2012 р. № 389/2012 “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 червня 2012 р. “Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України”. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/389/2012/paran5#n5>. 3. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 р. № 386-р “Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні”. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80>. 4. Указ Президента України від 08.07.2009 р. № 514/2009 “Про Доктрину інформаційної безпеки України”. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/514/2009>. 5. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 рр.: закон України від 09.01.2007 р. № 537-V// Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – Ст.102. 6. Павлиш В. А. *Основи інформаційних технологій і систем* / В. А. Павлиш, Л. К. Гліненко. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2013, – 500 с.